

# Cezire Bölgesinde Yaşadığına İnanılan Peygamberler\*

Hüseyin GÜNEŞ\*\*

## Özet

Cezire bölgesi, Fırat ve Dicle nehirlerinin beslediği verimli topraklara sahip olması ve kıtalararası geçiş güzergâhında bulunması hasebiyle tarihin en kadim medeniyetlerine ev sahipliği yapmıştır. Onun içindir ki bölgenin önemli şehirlerinden Urfa, Harran, Diyarbakır, Adıyaman ve Şırnak gibi yerlerde sayısız tarihî kalıntıya rastlandığı gibi çok sayıda peygamberin buralarda yaşadığı ve onlara nispet edilen kabirlerin veya makamların bulunduğu inanılmakta; bölge halkı tarafından bu mekânlar ziyaret edilmektedir. Acaba söz konusu peygamberler ile onlara atfedilen kabir ve makamlarla ilgili inançların geçmişi ne kadar geriye gitmektedir? Bunların gerçeklik derecesi nedir? Makalede ilk dönem yazılı İslam tarihi kaynakları perspektifinde konu işlenecek ve sorunun cevabını bulma çabalarına katkı sağlamaya çalışılacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** İslam Tarihi, Peygamberler, Cezire, Urfa, Diyarbakır.

## Prophets Believed to Live in the Jazirah Region

### Abstract

Jazirah region has hosted the most ancient civilizations of history because of having the Euphrates and Tigris rivers with fertile soil that nourishes and being in the transcontinental transit route. Therefore, in the region's major cities such as Urfa, Harran, Diyarbakır, Adıyaman and Şırnak numerous historical ruins can be found; also believed that a number of prophets lived here and their graves or proportions are there. What is the history of this belief go back up? What is their degree of reality? From the perspective of written sources first period of Islamic history issues to be processed and will contribute to efforts to find the answer.

**Key Words:** Islamic History, Prophets, Jazirah, Urfa, Diyarbakır.

\* Bu çalışma, İslam Tarihinin İlk Yıllarında Diyarbakır ve Çevresi Sempozyumu'nda (23-25 Mayıs 2014) sunulan "Peygamberler Tarihi Bakımından Cezire" başlıklı bildirinin geliştirilmiş halidir.

\*\* Doç. Dr., Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ABD. Öğretim Üyesi,  
huseyingunes072@hotmail.com

## Giriş

Cezîre bölgesi, genel itibariyle Fırat ve Dicle nehri arasındaki bölge olarak tanımlanmaktadır.<sup>1</sup> İslamiyet'ten önce ve İslam tarihinin ilk yıllarında bu bölgeye yerleşen Arap kabilelerine nispetle bölge üç kısma ayrılmış ve bunlar söz konusu kabilelerin adıyla anıla gelmiştir: Diyar-ı Mudar, Diyar-ı Rebîa ve Diyar-ı Bekir. Diyar-ı Mudar kısmında Urfa, Harran, Rakka, Sümeysat, Ra'sü'l-Ayn; Diyar-ı Rebîa kısmında Musul, Nusaybin, Sincar, Dara ve Cizre; Diyar-ı Bekir kısmında ise Âmid, Mardin, Meyyâfarikîn ve Hasankeyf gibi şehirler yer alır.<sup>2</sup>

Fırat ve Dicle nehirlerinin beslediği verimli topraklara sahip olması ve kıtalararası geçiş güzergâhında bulunması hasebiyle Cezîre bölgesi, tarihin en kadim medeniyetlerine ev sahipliği yapmıştır. Dolayısıyla tarih boyunca çok sayıda peygamberin bu bölgede tebliğ faaliyetlerinde bulunmaları veya buralarda ömürlerini geçirmiş olması gayet doğaldır. Onun içindir ki bölgenin önemli şehirlerinden Urfa, Harran, Diyarbakır, Adıyaman ve Şırnak gibi yerlerde onlarca peygamberin yaşadığı ve buralarda kabirleri veya makamlarının bulunduğu inanılmakta; bölge halkı tarafından bu mekânlar titizlikle korunmakta ve büyük bir hürmetle ziyaret edilmektedir.

Makalede, Cezîre bölgesinde ve özellikle bu bölgenin günümüzde Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde kalan kısmında halk tarafından peygamber kabri veya makamı olduğuna inanılan mekânlar saptanacak, akabinde buralara atfedilen değerlerin ilk dönem İslam tarihi kaynaklarında ne derece teyit edildiği tespit edilmeye çalışılacaktır. Bölgedeki halk inançları üzerinde yapılan çalışmalarda Urfa, Diyarbakır, Adıyaman ve Şırnak illerinde muhtelif peygamber kabirleri veya makamlarının bulunduğu ve bunlarla ilgili yaygın bazı inançların olduğu tespit

1 Yâkût, Ebû Abdullah Yâkût b. Abdullah el-Hamevî (626/1228), *Mu'cemü'l-Büldân*, Dâru Sâdır, Beyrut 1977, II, 134.

2 İbn Şeddâd, İzzüddin Muhammed b. Ali (684/1285), *el-A'lâku'l-Hatıra fî Zikri Ümerâi's-Şâm ve'l-Cezîra*, thk. Yahya Abbâre, Dimaşk 1978, s. 4-5.

edilmiştir. Özellikle söz konusu çalışmalarda tespit edilen inançlar esas alınarak bölgenin değişik mevkilerinde bulunan kabir ve makamlar ile bunlar hakkında dilden dile dolaşan hikâyelerin ilk dönem İslam tarihi kaynaklarında geçen rivayet ve anlatımlarla mukayesesi yapılacaktır.

## I. Urfa ve Çevresi

Urfa halkı arasında anlatılagelen efsanelere göre çok sayıda peygamber bu şehirde yaşamıştır. Söz konusu anlatımlar, halkın hafızasında canlı olarak nesilden nesile geliştirilerek aktarılmaya devam etmektedir. Bu anlatılanlarda hakikat payı olmakla birlikte Urfa'nın derin tarihi ve kültürel köklere sahip olmasının etkisi büyüktür. Tespitlerimize göre on üç peygamberin Urfa ve çevresiyle ilişkisi kurulmaktadır. Bunlar Âdem, Nûh, İbrâhim, Lût, İshak, Ya'kûb, Yûsuf, Eyyûb, Elyesa, Şuayb, Musa, İsa ve Circis peygamberlerdir.<sup>3</sup>

### 1. Hz. Âdem

Urfa'da halk arasında yerleşmiş ve nesilden nesile aktarıldığı söylenen bir anlatıma göre Hz. Âdem, bir süre Harran ovasında kalarak buranın bereketli topraklarında çiftçilikle uğraşmıştır.<sup>4</sup> Halk arasında anlatılan bu hikâyeye kutsal kitaplarda ve yazılı kaynaklarda rastlanmamaktadır.<sup>5</sup> Bununla birlikte kaynaklarımızda Âdem'in Cezire bölgesiyle bağlantısı farklı bir şekilde kurulmaktadır. Rivayete göre Cennet'ten çıkarılan Âdem, Hindistan'ın güneydoğusunda yer alan Serendib (Srilanka) adasındaki Nevz dağında yeryüzüne ayak basmıştır. Akabinde hem Cidde mevkiine indirilen Havva ile buluşmak, hem de Beytullah'ı inşa etmek için Hicaz bölgesine geçmiştir. Burada Âdem'in, Kâbe binasını inşa ederken Sina, Zeytun, Lübnan ve Cudi dağlarından getirilen taşları kullandığı söylenmektedir.<sup>6</sup> Bu rivayetlerin doğruluğunu kabul edecek olursak, Âdem'in Cudi Dağı ve çevresini ziyaret ettiği sonucunu çıkarabiliriz.

### 2. Hz. Nûh

Bilindiği gibi tûfan sularının çekilmesinden sonra Nûh'un gemisinin indiği dağ Kur'an-ı Kerim'de "Cudi" adıyla anılmaktadır.<sup>7</sup> Bundan dolayı tarih boyunca Müslümanlar arasında hâkim olan düşünceye göre Nûh'un gemisi Cudi Dağı'nda karaya oturmuştur. Nitekim aynı düşünce Urfa halkı arasında da yaygındır. Ancak onlara göre Cudi Dağı Urfa'dadır. Urfa şehir merkezi ile Akçakale arasında yer alan

3 Krş. Demircan, Adnan, "Peygamberler Şehri Urfa", *Geçmişten Günümüze Şanlıurfa'da Dinî Hayat*, Ankara 2011, s. 61.

4 Yıldız, Selami, *Peygamberler Diyarı Urfa*, Şanlıurfa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü yay., Ankara 2006, s. 21.

5 Krş. Demircan, "Peygamberler Şehri Urfa", s. 61.

6 İbn Sa'd, Muhammed (230/845), *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer, I-XI, Kahire 2001, I, 22-23; Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir (310/922), *Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'an*, I-XXIV, thk. Ahmed M. Şakir, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2000, I, 121-124.

7 Hûd, 11/44.

ve deniz dalgalarını andıran yükseltiye geminin oturduğu ve buranın Cudi Dağı veya Cudi şehri olarak bilindiği söylenmektedir.<sup>8</sup>

Klasik İslam tarihi kaynaklarını incelediğimizde istisnasız hepsinde Nuh'un gemisinin indiği dağın Cudi olduğu ifade edilmektedir. Yine Cudi'nin anlamı veya neresi olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürenler olmakla birlikte müelliflerimizimizin tamamına yakını Nuh'un gemisinin indiği düşünülen Cudi'yi günümüz Şırnak il sınırları içinde bulunan Cudi Dağı olarak tanımlamışlardır.<sup>9</sup> Ayrıca Cudi Dağı'nın Urfa'da olduğu iddiasını destekleyen bir bilgiye klasik kaynaklarımızda rastlamadığımızı ifade etmek istiyoruz.

Diğer yandan tufandan önce Nuh'un yaşadığı yerin Aynülverd (Ceylanpınar) olduğu yönünde rivayetler mevcuttur. Söz konusu rivayetlere göre Hz. Havva'dan miras kalan tandır,<sup>10</sup> burada olduğu gibi aynı yerde inşa edilen gemiye binilmiştir.<sup>11</sup> Ancak diğer bazı rivayetlere göre Nuh'un gemisi, Hindistan'ın Serendib adasında bulunan Nevz dağında inşa edilmiştir.<sup>12</sup> Nuh (a.s.)'un Dımaşk'lı olduğunu ileri sürenler ise geminin, Lübnan dağı ile Senir Dağı arasında bulunan Bukadaki Aynülcer vadisinde Lübnan Dağı'ndan getirilen ağaçların tahtalarıyla yapıldığını ve buradan gemiye binildiğini söylemektedirler. Onlara göre tufanın işareti olarak görülen tandır, Dımaşk kalesinin iç duvarı arkasında ve Babül-Feradis yolu üzerindeki Cirun taraflarındaydı.<sup>13</sup> Şamlıların kadim hasmı Kufeliler ise Nuh'un yaşadığı mekânlar ile geminin yapıldığı ve tandırın bulunduğu yerlerin Kufe'de olduğunu iddia etmektedirler.<sup>14</sup>

Tufandan sonra Nuh'un önce Harran şehrini, akabinde Dımaşk'ı bizzat kurduğu rivayet edilmekle birlikte buranın tufandan asırlar sonra Hz. İbrâhim'in amcası Harran tarafından kurulduğu görüşü ağır basmaktadır.<sup>15</sup>

### 3. Hz. İbrâhim

Harran'da Hz. İbrâhim'in bir süre yaşadığı evinin bulunduğu, tabii zeminde

8 Yıldız, *Peygamberler Diyarı Urfa*, s. 26.

9 Ayrıntılı bilgi için bk. Güneş, Hüseyin, *İslam Tarihi Kaynaklarına Göre Nuh Tufanı ve Cudi Dağı*, İlahiyat yay., Ankara 2013, s. 113-134.

10 Taberî, *Târîh*, I, 186. Tandırdan maksadın yer kabuğu olduğu, taşmasının da yerden açılan deliklerden suların fışkırması veya ateş püskürmesi ya da şafağın sökmesi anlamında olduğu söylenmektedir. Bk. İbn Kesir, Ebül-Fidâ İsmâil b. Ömer (774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XXI, thk. Abdullah b. Abdülhamid et-Türkî, İmbabe 1997, I, 260.

11 İbn Asâkir, Ebül-Kâsim Ali b. Hasan (571/1175), *Târîhu Medîneti Dımaşk*, I-LXXV, thk. Ömer el-Amrâvî, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1997, LXII, 249. Aynül-Verd ve Raşû'l-Ayn, aynı yerdir. Bk. Yâkût, *Mu'cemü'l-Büldân*, IV, 180.

12 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 24. Ayrıca bk. Taberî, *Târîh*, I, 182.

13 İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, LXII, 241. Ayrıca bk. Herevî, *el-İşârât*, s. 20.

14 Bk. Taberî, *Târîh*, I, 186; İbn Cübeyr, Muhammed b. Ahmed el-Endelüsî (614/1217), *Rihletü İbn Cübeyr*, Dâru Sâdır, Beyrut ty, s. 188.

15 İbn Şeddâd, *el-Allâku'l-Hatıra*, III/I, 44-44. Ayrıca bk. Yâkût, *Mu'cemü'l-Büldân*, II, 235, 259. Nuh'un "Beni mübarek bir yere indir - أَنْزَلْنِي مُنْزَلًا مُبَارَكًا" (Mü'minûn, 23/29) ifadesinden maksadın Harran olduğu söylenmektedir. Bk. İbnü'l-Fakih, *Büldân*, s. 132.

oyulmuş bir ibadethanesi, güneşlenirken ve dinlenirken sırtını dayadığı bir taş, makam olarak şöhret bulmuş ve yöre halkı tarafından ziyaret edilmektedir. Ayrıca “Aynü'l-Arus” veya “Aynü Halilürrahman” adıyla halk arasında anılan mekânda Hz. İbrâhim'in Şam'a göç etmeden önce Sare ile evlendiğine inanılmakta ve burası ziyaretgâh olarak kullanılmaktadır.<sup>16</sup>

Yine Hz. İbrâhim'in Urfâda ateşe atıldığı inancı yaygındır. Onun ateşe atıldığı sırada alevlerin su, odunların ise balık olduğuna inanılmakta ve bu mucizenin sonuncunda meydana geldiği düşünülen Halilürrahman Gölü (Balıklı Göl) eskiden beri ziyaret edilmektedir. Ayrıca şehirde Hz. İbrâhim'in doğduğu mağara olduğuna inanılan bir makam bulunmaktadır. Şehrin yakınlarında bulunan Nemrut Dağı da Hz. İbrâhim'in Nemrut ile olan mücadelesinin burada gerçekleştiğine dair halkın inancını pekiştirmektedir.<sup>17</sup>

Ne var ki İslam tarihi kaynaklarında söz konusu inancı tamamıyla destekleyen verilere sahip değiliz. Kaynaklarımızda Hz. İbrâhim'in doğduğu yerle ilgili farklı mekânlar zikredilmektedir. Ehvaz bölgesindeki Sus şehrinde, Sevad bölgesindeki Babil şehrinde veya aynı bölgedeki Kusa taraflarındaki bir mağarada doğduğunu ifade edenler olduğu gibi onun Harran'da doğduğunu söyleyenler de vardır. Ancak babası Terah (Azer) daha sonra onu Babil'e götürmüştür.<sup>18</sup>

Hz. İbrâhim'in Nemrut'la mücadelesinin geçtiği mekân ve ateşe atıldığı şehir Babil'dir.<sup>19</sup> Dolayısıyla onun ateşe atıldığı yer Urfa değil Babil şehridir. Ancak ateşten kurtulma mucizesine rağmen başta Nemrut olmak üzere babası dâhil halkın iman etmemekte direnmesi karşısında Babil'den ayrılmak zorunda kalmıştır. Önce doğduğu şehre, Harran'a gitmiş;<sup>20</sup> akabinde Şam'a, oradan da Mısır'a geçmiştir. Daha sonra Filistin'e yerleşmiş ve Hicaz'a yaptığı seyahatler dışında ömrünün sonuna kadar burada kalmıştır.<sup>21</sup>

Hz. İbrâhim'e inanan az sayıdaki kişi arasında yeğeni Lût b. Harran ve daha sonra Harran'da tanışıp evlendiği amcakızı Sare vardır. Sare, Harran kralı ve Hz.

16 Yıldız, *Peygamberler Diyarı Urfa*, s. 37. Söz konusu çeşme Evliya Çelebi tarafından piriç gölü anlamında “Ayn-u Ruz” adıyla anılmaktadır. Söylenceye göre Hz. Ali, Muaviye'ye karşı Siffinde savaşırken burada piriç ekmiş ve o günden beri orada piriç ekile gelmiştir ki onun için çeşmeye bu ad verilmiştir. Bk. Evliya Çelebi (1682), *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, nşr. Ahmed Cevdet, İstanbul 1314, III, 161.

17 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, 153-154, 158-160; Yıldız, *Peygamberler Diyarı Urfa*, s. 40; İkinci, Abdullah, “Türbeler ve Ziyaretgâhlar”, *Geçmişten Günümüze Şanlıurfa'da Dinî Hayat*, Ankara 2011, s. 167.

18 Taberî, *Târih*, I, 233. Ayrıca bk. İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 29-30; Ya'kûbî, Ahmed b. Ebi Ya'kûb b. Ca'fer (284/897), *Târihu'l-Ya'kûbî*, I-II, thk. Abdülemir Mehnâ, Müessesetü'l-Âlemi, Beyrut 1993, I, 47; Makdisî, Mutahhar b. Tahir (355/966), *Kitâbü'l-Bed' ve'l-Târih*, I-VI, thk. M.C.L. Huart, Paris 1899, III, 60-65. Hz. İbrahim'in Harran'a bağlı Feddân köyünde doğduğu söylenmektedir. Bk. Herevî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ebî Bekr es-Sâih (611/1215), *el-İşârât ilâ Ma'rîfeti'z-Ziyârât*, thk. Ali Ömer, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, Kahire 2002, s. 59; Yâkût, *Mu'cemü'l-Büldân*, IV, 238.

19 Taberî, *Târih*, I, 234-243.

20 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 30; Taberî, *Târih*, I, 244; Mes'ûdî, *Ahbârü'z-Zamân*, nşr. Abdullah es-Sâvî, Matbaatü A. A. Hanefî, Kahire 1938, s. 80. Ayrıca bk. İbnü'l-Fakih, *Büldân*, s. 132.

21 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 30-32; Taberî, *Târih*, I, 245-248, 312.

İbrâhim'in amcası Büyük Harran'ın kızıydı.<sup>22</sup>

Harran'da bir tepenin üzerinde Hz. İbrâhim'e nispet edilen ve Sabîilerin hürmet ettiği bir musallanın varlığından söz edilmektedir.<sup>23</sup> İbn Fadlallah el-Ömerî, Harran'ın Ruha Kapısı'nda Hz. İbrâhim ve babası Azer'i tasvir eden iki heykelin varlığından haber vermektedir.<sup>24</sup> Yine burada Hz. İbrâhim'e nispet edilen bir kayadan bahseden el-Herevî, onun bu kayanın üzerinde oturup, otlayan koyunlarını izlediğine inanıldığını nakletmektedir.<sup>25</sup> Bu kayanın daha sonra muhafaza altına alınarak üzerine cami inşa edildiği anlaşılmaktadır.<sup>26</sup> İbn Şeddâd, kadim tarihle meşgul olanların Nûh, İbrâhim, Ya'kûb ve İsa peygamberlerin Harran'a uğradıklarını iddia ettiklerini belirtmekle birlikte ayrıntıya girmemektedir.<sup>27</sup>

Harran dışında Hz. İbrâhim'in Urfa ile ilişkisini kuran bir veriye klasik kaynaklarda ulaşamadık. Sadece Urfa şehri hakkındaki izlenimlerini geniş şekilde aktaran İbn Cübeyr'in konuyla bağlantılı olarak bir türbeden söz ettiğini görüyoruz. Harran'ın üç fersah güneyinde bulunan bu mekânda bir çeşmenin olduğu, Hz. İbrâhim ve eşi Sare'nin buraya sığındıklarına inanıldığı ve burada halkın onlar için dua ettiklerini anlatmaktadır.<sup>28</sup> Urfa'yı tasvir eden gezgin ve coğrafyacılarımız, daha çok buradaki kilise sayısının çokluğu ve bunların ihtişamından söz etmektedirler.<sup>29</sup> Hz. İbrâhim döneminde Urfa'nın henüz kurulmadığını ima eden Bekrî ise Ruha isminin Hz. İbrâhim'in torunu Ruha b. Belende'den geldiğini söylemektedir.<sup>30</sup> Urfa'da çok sayıda eski eser ve kalıntının bulunduğunu ifade eden el-Herevî, bunların herhangi bir peygamberle irtibatına işaret etmemiştir.<sup>31</sup>

Diğer yandan Hz. İbrâhim ve hitap ettiği kitlenin etnik kimliği konusunda bazı verilere rastlanmaktadır. Bunlar kuşkusuz onun yaşadığı coğrafya hakkında bizlere ipucu vermektedir. Rivayete göre Hz. İbrâhim'in konuştuğu dil Süryanicedir. Ancak Şam'a gitmek üzere Fırat nehrini geçince dili değişmiştir. Konuştuğu yeni

22 Ya'kûbî, *Târîh*, I, 48-49; *Taberî*, *Târîh*, I, 244. Ayrıca bk. İbn İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-Hatıra*, III/I, 44.

23 İstahrî, Ebû İshâk İbrahim b. Muhammed (340/952), *Mesâlikü'l-Memâlik*, edit. M. J. De Goeje, Matbaatü Brill, Leiden 1927, s. 76; İbn Fadlallah el-Ömerî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Yahya (749/1349), *Mesâlikü'l-Ebsâr fi Memâliki'l-Ebsâr*, I-XXVII, thk. Kamil Selman el-Cübürî ve Mehdi en-Necm, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2010, II, 28.

24 Meş'ûdî, Ali b. Hüseyin (346/957), *Mürücu'z-Zeheb ve Meâdinü'l-Cevher*, I-IV, thk. Kemal Hasan Mer'î, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 2005, I, 266; İbn Fadlallah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, I, 278.

25 Herevî, *el-İşârât*, s. 59.

26 İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-Hatıra*, III/I, 42.

27 İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-Hatıra*, III/I, 45.

28 İbn Cübeyr, *Rihle*, s. 220.

29 Bk. İbnü'l-Fakih, Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed el-Hemedanî (289/902), *Kitâbü'l-Büldân*, thk. Yusuf Hâdî, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1996, s. 134; İstahrî, *Mesâlikü'l-Memâlik*, s. 73; İbn Havkal, Ebû'l-Kâsım en-Nasibî (367/977), *Kitâbü Sûrati'l-Arz*, Dâru Mektebeti'l-Hayat, Beyrut 1992, s. 204; Yakût, Mu'cemü'l-Büldân, III, 106; Şeyhu'r-Rabve, Şemsüddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ebi Tâlib ed-Dimeşki (727/1327), *Nuhbetü'd-Dehr fi Acâibi'l-Berr ve'l-Bahr*, nşr. A. F. Mehren, Academie Imperiale des Science, Petersburg 1865, s. 191; İbn Fadlallah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, II, 27; İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-Hatıra*, III/I, 85.

30 Bekrî, Abdullah b. Abdülaziz el-Endelüsî, *Mu'cemü Mesta'cem min Esmâil Bilâd ve'l-Mevâzi'*, I-IV, thk. Mustafa es-Sekkâ, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut ty, s. 678. Ayrıca bk. İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-Hatıra*, III/I, 83.

31 Herevî, *el-İşârât*, s. 59.

dil, “Fırat’ı geçti”<sup>32</sup> anlamında İbranice olmuştur.<sup>33</sup> Yine ateşe atma fikrini Kürtlerden bir adamın ortaya attığı rivayet edilmektedir.<sup>34</sup>

#### 4. Hz. Lût

Hız. Lût’un Harranlı olduğu söylenmekle birlikte günümüzde onun buradaki varlığı Hız. İbrâhim’ininki kadar hissedilmemektedir.<sup>35</sup> İslam tarihi kaynaklarında Lût’un, ateşten kurtulma mucizesinden sonra Hız. İbrâhim’e iman ettiği ve onunla birlikte Babil şehrini terk ederek Harran’a gittiği ifade edilmektedir. Hız. İbrâhim ile birlikte Şam ve Mısır’a giden Lût, daha sonra Ürdüne yerleşmiş ve Sodom kavmine peygamber olarak gönderilmiştir.<sup>36</sup>

#### 5. Hız. İshak

Hız. İbrâhim’in vefatından sonra oğlu İshak, Filistin ve Şam bölgesine peygamberlik göreviyle gönderilmiştir. Halkı hakka davet etmek üzere Şam bölgesine gelen Hız. İshak söylentiye göre ata diyarı Harran’a uğramış ve burada bir süre kalarak oradaki meskûn akrabalarından birinin kızıyla evlenmiş, ardından eşiyile birlikte tekrar Filistin’e dönmüştür.<sup>37</sup>

Hız. İshak’tan Yahya ve İsa peygamberlere kadar Şam bölgesi ve çevresi genel olarak hem nübüvvet hem de saltanat itibariyle İsrailoğulları’nın (İsrail b. İshak) hâkimiyeti altında olduğu için onların Urfa, Harran ve çevresiyle irtibatları devam etmiş olmalıdır.<sup>38</sup>

#### 6. Hız. Ya’kûb

Anlatıldığına göre Hız. İshak ölüm yatağına düşünce hanımını çağırarak oğlu Esav’ın diğer oğlu Ya’kûb’a zarar verebileceğini düşündüğünü ifade etmiş ve bu yüzden vefatından sonra onun ata yurtları Harran şehrine gönderilmesini vasiyet etmiştir. Hız. Ya’kûb da bu vasiyet gereği babasının vefatından sonra Harran’a giderek buradaki dayılarının yanına yerleşmiştir. Dayısının iki kızı vardı. Bunlardan Leah ile evlenmiş ve bunun karşılığında yedi yıl çobanlık yapmıştır. Akabinde Rahel adındaki diğer kız ile evlenmiş ve onun için yedi yıl daha dayısının çobanlığını yapmıştır. Ya’kûb’un burada malı ve davaları artarak bereketlenmiştir. Yaklaşık otuz yıl Harran’da kalan Hız. Ya’kûb, Rahel’den doğan oğlu Yûsuf henüz iki yaşla-

32 عبر الفرات

33 İbn Sa’d, *Tabakât*, I, 30; Taberî, *Târîh*, I, 310. Ayrıca bk. Meş’ûdî, *Ahbâru’z-Zamân*, s. 80.

34 Mücahid’ten rivayet edildiğine göre Abdullah b. Ömer: “Mücahid! İbrahim’in ateşte yakulmasını işaret eden kişinin kim olduğunu biliyor musun?” dedi. “Hayır” dedim. “Farısların arâbından (bedevi) bir adam.” dedi. “Ebû Abdırrahman! Farısların arâbı mı var?” dedim. “Evet, Farısların arâbı Kürtlerdir. İbrahim’in ateşte yakulmasını gösteren kişi işte onlardan bir adamdır.” dedi. Bk. Taberî, *Târîh*, I, 240, 241.

35 Yıldız, *Peygamberler Diyarı Urfa*, s. 91.

36 Ya’kûbî, *Târîh*, I, 50; Taberî, *Târîh*, I, 292-293. Hız. Lût’un Filistin taraflarındaki Keır Berik köyünde medfun olduğu söylenmektedir. Bk. Herevî, *el-İşârât*, s. 34.

37 Yıldız, *Peygamberler Diyarı Urfa*, s. 96.

38 Taberî, *Târîh*, I, 316. Ayrıca bk. Ya’kûbî, *Târîh*, I, 53.

rında iken özlemini çektiği Kenan bölgesine göç etmiştir.<sup>39</sup> Günümüzde Harran'da bulunan "Bi'r-i Ya'kûb" adlı kuyunun Hz. Ya'kûb'un kuyusu olduğuna inanılmakta ve ziyaret edilmektedir.<sup>40</sup>

Ya'kûbî'nin verdiği malumata göre Hz. Ya'kûb, babası İshak'ın emriyle Harran'a dayısı Laban'ın yanına yerleşmiş ve yukarıda anlatıldığı gibi onun iki kızıyla evlenmiştir.<sup>41</sup> Dolayısıyla Urfâda ona nispet edilen mekânların onunla ilişkisi muhtemeldir, anlatılanların gerçeklik payı büyüktür.

### 7. Hz. Yûsuf

Söylenceye göre Hz. Yûsuf, babası Ya'kûb henüz Harran'da iken doğmuş ve iki yaşlarında iken ailesiyle birlikte Filistin'e göç etmiştir.<sup>42</sup>

Ya'kûbî, Hz. Ya'kûb'un eşi Rahel'in uzun süre çocuk doğurmadığını, en sonunda Yûsuf ve Bünyamin'i doğurduğunu ifade etmektedir.<sup>43</sup> Dolayısıyla Hz. Yûsuf'un Harran'da doğmuş olması muhtemeldir.

### 8. Hz. Eyyûb

Hz. Eyyûb, günümüzde Urfâyla özdeşleşen peygamberlerden birisidir. Söylenceye göre Hz. Ya'kûb'un Filistin'e dönmelerinden sonra daha önceleri arası açılan kardeşi Esav ile barışır ve onu affeder. Bir müddet sonra Esav, malını ve evladını yanına alarak Rum diyarına yerleşir. Esav'ın soyundan geldiği belirtilen Hz. Eyyûb'un da burada doğduğuna inanılır.<sup>44</sup> Hz. Eyyûb'un doğduğu yer, günümüzde onun medfun olduğu düşünülen Şanlıurfâdaki Eyyûb Nebi köyüdür.<sup>45</sup>

Günümüzde Urfâda Hz. Eyyûb'e izafe edilen Eyyûbiye mahallesinin yanı sıra hastalığı süresince kaldığına inanılan bir mağara (çilehane), yanında da söz konusu hastalığından kurtulmasını sağlayan şifalı su bulunmakta ve halkın yoğun ilgisine mazhar olmaktadır.<sup>46</sup>

Ayrıca Urfâ'nın 100 km doğusunda, Viranşehir'in Husrevlik karyesinde Hz. Eyyûb'un medfun olduğuna inanılmakta ve onun ismiyle (Eyyûb Nebi Köyü) anılmaktadır.<sup>47</sup> Şifa bulduktan sonra Hz. Eyyûb'un burada yaşayarak hayvancılık ve çiftçilikle uğraştığı, vefat edince de buraya defnedildiği söylenmektedir. Bu köyde Hz. Eyyûb'un güneşlenirken sırtını dayadığı bir taşın yanı sıra hanımının mezarı bulunmakta, civar köylerde de onun çocuklarına izafe edilen bazı mezarlar

39 Yıldız, *Peygamberler Diyarı Urfâ*, s. 100.

40 Yıldız, *Peygamberler Diyarı Urfâ*, s. 100.

41 Ya'kûbî, *Târîh*, I, 54-55. Ayrıca bk. Harman, Ö. Faruk, "Ya'kûb", *DİA*, İstanbul 2013, XLIII, 274.

42 Yıldız, *Peygamberler Diyarı Urfâ*, s. 102.

43 Ya'kûbî, *Târîh*, I, 55.

44 Yıldız, *Peygamberler Diyarı Urfâ*, s. 104.

45 Yıldız, *Peygamberler Diyarı Urfâ*, s. 107. İkinci, "Türel ve Ziyaretgâhlar", s. 172-173.

46 Yıldız, *Peygamberler Diyarı Urfâ*, s. 108-109; İkinci, "Türel ve Ziyaretgâhlar", s. 173.

47 *Diyarbakır Salnameleri*, IV, 208.



ziyaretgâh olarak kullanılmaktadır.<sup>48</sup>

Hız. Eyyüb'un soyu ve memleketi konusunda yukarıda verilen bilgileri Taberî'de geçen rivayetler teyid etmektedir.<sup>49</sup> Ancak onun yaşadığı mevki Dımaşk taraflarındaki Beseniyye bölgesidir.<sup>50</sup> Nitekim Herevî ve Yâkût, bu bölgede bulunan Deyr Eyyüb köyünde onun söz konusu hastalığa maruz kaldığını ve şifa bulunduğu çeşme, adı geçen kaya ile kabrinin burada olduğunu anlatmaktadırlar.<sup>51</sup>

### 9. Hz. Elyesa

Hız. Eyyüb türbesinin güneybatısında yer alan yaklaşık 500 metre mesafedeki köyde Hz. Elyesa'nın medfun olduğu düşünülen bir türbe bulunmaktadır. Hız. Eyyüb'u ziyarete geldiği sırada burada vefat ettiği ve defnedildiği söylenmektedir.<sup>52</sup>

Hız. Eyyüb'a nispet edilen mekânların onunla ilişkisini klasik kaynaklarımızdan teyid edemediğimiz gibi Elyesa'nın da Urfa ve çevresiyle bağlantısını destekleyen bir veriye ulaşamadık. Aksine konuyla ilgili malumat veren Herevî, Meyyâfarikînde (Silvan) Elyesa'a atfedilen bir kabrin yanı sıra Filistin taraflarındaki Busr ve Sabastiye ile Mısır'daki Karâfe şehirlerinde ona izafe edilen kabirlerin bulunduğunu ve buraları ziyaret ettiğini açıklamaktadır.<sup>53</sup>

### 10. Hz. Şuayb

Urfa'nın yaklaşık 85 km doğusunda yer alan Tektek dağlarının üzerinde bulunan antik Soğmatar şehri yöre halkı tarafından "Şuayb Şehri" adıyla anılmakta ve Hz. Şuayb'ın burada yaşadığına inanılmaktadır. Kent kalıntıları arasındaki bir mağara Hz. Şuayb'ın makamı olarak ziyaret edilmektedir.<sup>54</sup>

Herevî, Şuayb Peygamber'in kabrinin Hittînde olduğunu ifade etmektedir.<sup>55</sup> Aynı zamanda buraya yakın Tûr dağında Şuayb ve eşinin kabirleri bulunmaktadır.<sup>56</sup>

### 11. Hz. Musa

Söylenceye göre Hz. Musa, Mısır'da kavga eden iki adamı ayırırken yumruk attığı Kıptî adamın ölmesi üzerine Firavun'dan kaçarak Şam'a gider. Bir müddet

48 Yıldız, *Peygamberler Diyarı Urfa*, s. 110-111.

49 Taberî, *Târîh*, I, 322.

50 Taberî, *Târîh*, I, 322. Bk. Yâkût, *Mu'cemü'l-Büldân*, I, 338.

51 Herevî, *el-İşârât*, s. 24; Yâkût, *Mu'cemü'l-Büldân*, II, 499. Ayrıca Neva ile Dımaşk arasında Hz. Eyyüb'a nispet edilen bir konağın bulunduğundan söz edilmektedir. Bk. Yâkût, *Mu'cemü'l-Büldân*, V, 306.

52 Yıldız, *Peygamberler Diyarı Urfa*, s. 111; İkinci, "Türbeler ve Ziyaretgâhlar", s. 173.

53 Herevî, *el-İşârât*, s. 24, 30, 40, 59.

54 Yıldız, *Peygamberler Diyarı Urfa*, s. 113. Soğmatar, Edessa ve Harran birbirleriyle bağlantılı kült şehirler olup politesit ve monotesit unsurlar taşımaktadırlar. Her üç kült merkezinde Ay ve yıldızlar önemli bir konuma sahiptir. Söz konu şehirlerin eski çağlardaki konumları ve tarihî gelişimleri hakkında geniş bilgi için bk. İkinci, Abdullah, *Ortaçağ'da Urfa*, Gazi Kitapevi, Ankara 2006, s. 122-158.

55 Herevî, *el-İşârât*, s. 27. Ayrıca bk. Yâkût, *Mu'cemü'l-Büldân*, II, 274.

56 Herevî, *el-İşârât*, s. 81.

sonra Harran'a geçen Hz. Musa, Şuayb şehrine uğrar. Koyunlarını sulayan kızlarına yardımcı olduğu Şuayb ile tanışır ve kızlarından biriyle evlenerek burada bir süre çobanlık yapar. Urfadaki Tektek dağlarında çobanlık yaptığına inanılan Hz. Musa'ya izafe edilen makamlar yörede mevcuttur. Şuayb şehrine 15 km mesafedeki Soğmatar köyünde Hz. Musa'nın kuyusu ve esasının izi olduğuna inanılan iki makam halk tarafından ziyaret edilmektedir.<sup>57</sup>

Aslında Şuayb'ın kızlarının koyunlarını suladığı çeşmenin Tebuk'te olduğu ifade edildiği gibi, söz konusu çeşmenin yanı sıra Musa'yla evlenen kızın kabri ile Musa'nın annesinin kabrinin Taberiye mıntikasındaki Medyen şehrinde olduğu söylenmektedir.<sup>58</sup> Dolayısıyla Soğmatar antik şehrinde Şuayb ve Musa peygamberlere atfedilen mekânların onlarla ilişkilerinin çok zayıf olduğu anlaşılmaktadır.<sup>59</sup> Asasını vurunca içinden on iki çeşmenin fişkırdığı taşın da Dimaşk'ta olduğu söylenmektedir.<sup>60</sup> Aynı taşın, Dimaşk yakınlarındaki İmtân'da,<sup>61</sup> Kudüs taraflarındaki Zuğer'de olduğunu iddia edenler de vardır.<sup>62</sup>

## 12. Hz. İsa

Urfâ'nın Hz. İsa ile bağlantısı onun cüzama yakalanmış Edessa Kralı V. Abgar'a gönderdiği üzerinde yüz silüetinin bulunduğu mendille sağlanmaktadır.<sup>63</sup> Urfâdaki bir kilisede uzun süre muhafaza edilen mendilin, Abbasi halifesi el-Muttakî zamanında 331/943 yılında Müslüman esirler karşılığında Bizans İmparatoru'na teslim edildiği söylenmektedir.<sup>64</sup> İbn Şeddâd, Harran'a uğradığı söylenen peygamberler arasında İsa Peygamber'i saymakla birlikte,<sup>65</sup> onun Filistin toprakları dışına çıkmadığı bilinmektedir.<sup>66</sup>

## 13. Hz. Circis

Urfâda Circis Peygamber adlı bir şahıstan bahsedilmektedir. Onun adına, daha sonraları camiye dönüştürülen, bir kilise inşa edilmiştir. Bu cami, günümüzde İl Müftülüğü hizmet binasının bitişiğinde bulunan Peygamber Camii'dir.<sup>67</sup>

Kaynaklarımızın verdiği malumata göre Musul'da ve Azerbaycan taraflarındaki Merkûye denilen yerde Circis Peygamber'e izafe edilen birer türbe mevcuttur.<sup>68</sup>

57 Yıldız, *Peygamberler Diyarı Urfa*, s. 117.

58 Herevî, *el-İşârât*, s. 81.

59 Soğmatar'ın kadim inanç ve kültürü hakkında bk. Gündüz, Şinasi, *Anadolu'da Paganizm*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2012, s. 66-74.

60 Herevî, *el-İşârât*, s. 23.

61 Herevî, *el-İşârât*, s. 25.

62 Herevî, *el-İşârât*, s. 34.

63 Yıldız, *Peygamberler Diyarı Urfa*, s. 121. Ayrıntılı bilgi için bk. Ekinci, *Ortaçağ'da Urfa*, s. 175-185.

64 İbnü'l-Cevzi, Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali (597/1200), *el-Muntazam fi Tarihi'l-Mülük ve'l-Ümem*, I-XVII, thk. Muhammed Abdülkadir Ata – Mustafa Abdülkadir Ata, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut ty, XIV, 27.

65 İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-Hatıra*, III/I, 45.

66 Herevî, *el-İşârât*, s. 20, 68.

67 Demircan, "Peygamberler Şehri Urfa", s. 75.

68 Herevî, *el-İşârât*, s. 63.

Onun Filistin halkından olduğu ve Hz. İsa'dan sonra Musul halkına peygamber olarak gönderildiği ve buradaki mücadelesi sırasında çeşitli mucizeler gösterdiği anlatılmaktadır.<sup>69</sup> Küfürde ısrar eden Musul kralı ve halkının helak edilmesi üzerine,<sup>70</sup> Circis Peygamber'in Cezîre bölgesinin farklı yerlerini gezmiş olması ve bu arada Urfâ'ya uğramış olması uzak bir ihtimal değildir.

## II. Diyarbakır ve Çevresi

Diyarbakır ve çevresinde yaşadığı veya buralarda medfun olduğuna inanılan 10 adet peygamberden söz edilmektedir. Bunlar Yûnus, İlyâs, İdris ve Danyel ile Diyarbakır Salnamelerinde adları zikredilen Zülkiflî, Elyesa, Harun, Hallak, Hârût ve Enûş peygamberlerdir.<sup>71</sup>

### 1. Hz. Enûş

Diyarbakır Salnamelerinde "Şit (a.s.)'ın oğlu Nebi Enûş" adlı peygambere nispet edilen bir kabrin Ergani'nin Kızılca (Otluca) köyünde bulunduğu belirtilmektedir.<sup>72</sup> Ergani ilçesine 17 km mesafedeki kabir yöre halkı tarafından peygamber türbesi olarak ziyaret edilmekte ve ona duyulan saygıdan dolayı çevrede Enûş ismine sıklıkla rastlanmaktadır.<sup>73</sup>

Bununla birlikte kaynaklarımızda Enûş adlı kişinin peygamber olmadığı sadece hükümdar olduğu ifade edilmektedir. 905 sene yaşadığı söylenen Enûş'un yaşadığı yer hakkında bir malumat bulunmamakla birlikte bu kadar uzun zaman içinde Diyar-ı Bekir bölgesini ziyaret etmiş olması veya burada ömrünün bir kısmını geçirmiş olması muhtemeldir.<sup>74</sup>

### 2. Hz. İdris

Ergani'nin Kızılca (Otluca) köyünün güneyindeki Giresor ile kuzeyindeki Balahur'da bir harabe bulunmaktadır. Enûş Peygamber tarafından kurulduğuna inanılan bu şehirde Hz. İdris'in yaşadığı ve yazının ilk defa onun tarafından burada yazıldığı, demirin ilk defa burada eritildiği belirtilmektedir.<sup>75</sup>

69 İbn Kuteybe, *el-Meârif*, s. 54; Makdisî, *el-Bed' ve't-Târîh*, III, 134.

70 Meş'ûdî, *Mürüccü'z-Zeheb*, I, 53.

71 Diyarbakır'ın Bismil ilçesindeki Körtik Tepe'de son zamanlarda yapılan kazılar sonucunda insanlık tarihinin en eski dönemlerinin buralarda yaşandığına dair bulgulara rastlanmıştır. (Bk. Vecihi Özkaya, Aytaç Coşkun ve Nevin Soyukaya, *Körtik Tepe Uygarlığın Diyarbakır'daki İlk Adımları*, İstanbul 2013.) Bu çerçevede Hz. Âdem'in buralarda yaşadığı ve Aden Bahçesi'nin Dicle ile Fırat nehirleri arasında bulunan Diyarbakır'da olabileceği fikri ileri sürülmektedir. Ayrıca Hz. İbrahim, Hz. Nûh, Hz. Lokman, Hz. Süleyman ve Hz. İsa'nın dolaylı olarak Diyarbakır'la ilişkisi kurulmaktadır. (Bk. [http://www.bilinmeyendiyarbakir.com/hz\\_adem.html](http://www.bilinmeyendiyarbakir.com/hz_adem.html), Erişim Tarihi: 17/05/2014.)

72 *Diyarbakır Salnameleri*, Edit. A. Zeki İlgören, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yay., İstanbul 1999, IV, 208.

73 Melek, Ali, "Diyarbakır'da Peygamber Makam ve Kabirleri", *Nebiler Sahabiler Azizler ve Krallar Kenti Diyarbakır 1*, Diyarbakır 2010, s. 21; Yıldız, M. Cengiz, "Eğil-Ergani Halkının Dilinde Medfun Peygamberler", *Nebiler Sahabiler Azizler ve Krallar Kenti Diyarbakır 1*, Diyarbakır 2010, s. 37-38.

74 Bk. Taberî, *Târîh*, I, 163; Meş'ûdî, *Ahbârü'z-Zamân*, s. 110.

75 Yıldız, M. Cengiz, "Eğil-Ergani Halkının Dilinde Medfun Peygamberler", s. 38.

Ya'kübî, İdris Peygamber'in ilk defa yazı yazan kişi olduğunu belirtmekle birlikte yaşadığı veya öldüğü yer hakkındaki bilgi vermemektedir.<sup>76</sup> Hz. Nûh'un büyük dedesi olan İdris Peygamber, genellikle onunla bağlantılı olarak zikredilmektedir. Dolayısıyla Nûh'un tûfan öncesi yaşadığı mekânlar İdris'in yaşadığı yer olarak kabul edilebilir.<sup>77</sup>

### 3. Hz. İlyâs

Hz. İlyâs'ın Diyarbakır'da bir süre ikamet ettiği ve kaldığı yerin uzun yıllar sinagog olarak kullanıldığı belirtilmektedir. 1848 yılında Diyarbakır'ı ziyaret eden Yahudi Seyyah Benyamin Haşeni'nin de teyid ettiği üzere söz konusu sinagogun küçük bir odasında Hz. İlyâs'ın peygamberliğini ilan ettiğine inanılmaktadır. Günümüzde Merkez Sur ilçesi, Hasırlı mahallesi, Küçükbahçecik sokağında yer alan ve ikametgâh olarak kullanılmakta olan makam, özentsiz eklemeler sonucu büyük ölçüde tarihî özelliğini yitirmiş durumdadır.<sup>78</sup>

Kaynaklarımızda Hz. İlyâs'ın kabrinin Dımaşk yakınlarındaki Ba'lebek'te,<sup>79</sup> makamının da Bukâda<sup>80</sup> olduğu kaydedilmektedir. Herhangi bir kayda rastlanmamakla birlikte, Şam bölgesinde tebliğ faaliyetinde bulunmuş olan İlyâs Peygamber'in Diyarbakır'a uğramış olması veya davetine buradan başlamış olması uzak bir ihtimal olmasa gerektir.

### 4. Hz. Elyesa

Diyarbakır Salnamelerinde Hz. Elyesa'nın Eğil'de medfun olduğu ve mezarının on beş metre uzunluğunda olduğu ifade edilmektedir.<sup>81</sup> Aynı şekilde bölge halkı da kökleşmiş bir inançla bu mezarın söz konusu peygambere ait olduğuna inanmaktadır. Eğil ilçesinin Çarıkören mahallesinde eski bir caminin bitişiğinde bulunan türbe, Dicle Barajı'nın yapılmasıyla birlikte açılarak içindeki naaş Nebi Harun Tepesi'nde yaptırılan türbeye 1995 yılında nakledilmiştir.<sup>82</sup>

Diyar-ı Bekir bölgesini dolaşan Herevî, Meyyâfarikinde (Silvan) Elyesa'nın kabrini ziyaret ettiğini ifade etmektedir ki bu Eğil'deki türbe olmalıdır.<sup>83</sup> Ancak daha öncesinde Filistin taraflarındaki Busr ve Sabastiye ile Mısır'daki Karâfe şehirlerinde de ona izafe edilen kabirlerin bulunduğunu ve buraları ziyaret ettiğini

76 Ya'kübî, *Târîh*, I, 36.

77 Bk. Güneş, *Nûh Tufanı ve Cudi Dağı*, s. 93.

78 Melek, "Diyarbakır'da Peygamber Makam ve Kabirleri", s. 23. Ayrıca bk. Ali Melek ve Abdullah Demir, *Dini Değerleri İle Diyarbakır*, Diyarbakır İl Müftülüğü yay., Ankara 2009 (e-kitap: 2014), s. 40; Yıldız, M. Cengiz, "Eğil-Ergani Halkının Dilinde Medfun Peygamberler", s. 41.

79 Yâkût, *Mu'cemü'l-Büldân*, I, 454

80 Herevî, *el-İşârât*, s. 19; Yâkût, *Mu'cemü'l-Büldân*, I, 470.

81 *Diyarbakır Salnameleri*, IV, 208; V, 310, 418.

82 Melek, "Diyarbakır'da Peygamber Makam ve Kabirleri", s. 18; Yıldız, M. Cengiz, "Eğil-Ergani Halkının Dilinde Medfun Peygamberler", s. 30.

83 Herevî, *el-İşârât*, s. 59,

açıklamaktadır.<sup>84</sup> Yâkût ise Busr ve Kahire’de ona atfedilen birer mezarın bulunduğunu kaydetmektedir.<sup>85</sup>

Kaynaklarımıza göre Elyesa, İlyâs Peygamber’in Şam bölgesindeki tebliğ faaliyetleri sırasında evine uğradığı yaşlı bir kadının hasta oğludur. Hz. İlyâs’ın mucize-siyle iyileşmesi üzerine ona iman etmiş ve hizmetine girmiştir. İlyâs Peygamber’in vefatından sonra da peygamberlik görevi ona verilmiştir. Onun mücadele alanı Filistin ve Şam bölgeleri olarak görünmektedir.<sup>86</sup>

## 5. Hz. Harun

Diyarbakır Salnamelerinde “Nebi Harun-i Asafi” adlı bir peygamberin Eğil’de medfun olduğu belirtilmektedir.<sup>87</sup> Yöre halkı da bu inancı paylaşmakta ve adı geçen peygamberin Hz. Musa’nın kardeşi ve veziri Harun olduğu düşünülmektedir.<sup>88</sup> Söz konusu türbe, Eğil ilçesinde Nebi Harun Tepesi olarak bilinen tepenin üzerinde, Zülkifl Türbesi’nin yanındadır.<sup>89</sup>

Kaynaklarımızda İsrailoğulları’nı Firavun’un zulmünden kurtaran Musa ve Harun’un yeni yurt arayışı içindeyken Sina çöllerinde öldükleri nakledilmektedir.<sup>90</sup> Bununla birlikte Dımaşk yakınlarındaki Salhad şehrinde Musa ve Harun’a atfedilen makamların bulunduğu ve onların çölden çıkarken burada kaldıklarına inanıldığı söylenmektedir.<sup>91</sup> Nitekim Ya’kûbî de Harun’un Sina çölünden çıkarken öldüğünü nakletmektedir.<sup>92</sup> Dolayısıyla Harun Peygamber’in Diyarbakır taraflarına gelmiş olması mümkün görünmemektedir.

## 6. Hz. Yûnus

Diyarbakır Merkez Sur ilçesinde Fis Kayası mevkiinde şehir surlarının altındaki Fis mağaralarında Hz. Yûnus’un makamı olarak bilinen bir mekân bulunmaktadır. Evliya Çelebi’nin Seyahatname’sinde belirtildiğine göre Hz. Yûnus, çağrısına cevap vermeyen Musul halkına beddua edince burası harap olmuş, o da daha sonra Diyarbakır’a gelip yerleşmiştir. Diyarbakır halkının itirazsız şekilde iman etmesi üzerine memnun kalmış ve burada yedi yıl ikamet etmiştir.<sup>93</sup>

Ergani şehrini kuran kişinin Yûnus Peygamber olduğu inancının yanı sıra

84 Herevî, *el-İşârât*, s. 24, 30, 40.

85 Yâkût, *Mu’cemü’l-Büldân*, I, 420; V, 143.

86 İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim (276/889), *el-Meârif*, thk. Servet Ukkâşe, 4. bs., Kahire, 1981, s. 52; Taberî, *Târîh*, I, 461-464.

87 *Diyarbakır Salnameleri*, IV, 208.

88 Melek, “Diyarbakır’da Peygamber Makam ve Kabirleri”, s. 19. Ayrıca bu kişinin Hz. Süleyman’ın veziri olduğu söylenmektedir. Bk. Yıldız, M. Cengiz, “Eğil-Ergani Halkının Dilinde Medfun Peygamberler”, s. 41.

89 Melek, “Diyarbakır’da Peygamber Makam ve Kabirleri”, s. 20.

90 Ya’kûbî, *Târîh*, I, 62-73; Taberî, *Târîh*, I, 385-435.

91 Herevî, *el-İşârât*, s. 25.

92 Ya’kûbî, *Târîh*, I, 67.

93 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IV, 24. Ayrıca bk. Melek, “Diyarbakır’da Peygamber Makam ve Kabirleri”, s. 22; Yıldız, M. Cengiz, “Eğil-Ergani Halkının Dilinde Medfun Peygamberler”, s. 39-40.

Eğil Kunak mevkiinde ona nispet edilen bir mezar bulunmaktadır. Zünnün Mezarlığı'nda bulunan 5-6 metre uzunluğundaki kabrin etrafı duvarla çevrilidir. Özellikle Perşembe akşamları ile Cuma günleri yöre halkı tarafından ziyaret edilmektedir.<sup>94</sup>

Diyarbakır'da Tövbe Tepesi'nin (تل توبه) bulunduğunu ifade eden Herevî, onun bir hikâyesinin de olduğunu söylemekte ancak ayrıntı vermemektedir.<sup>95</sup> Bilindiği gibi Ninova'da (Musul) Yûnus Peygamber'in kavminin, üzerine çıkararak tövbe ettiği bir tepenin varlığından söz edilmektedir.<sup>96</sup> Bu tepede daha sonraları camiye dönüştürülmüş bir kilise ve aşağısında Yûnus çeşmesi bulunmaktadır.<sup>97</sup> Kavmin önce bu çeşmede yıkandığı, akabinde de tepeye çıkıp bağışlanmaları için dua ettikleri söylenmektedir. Tepenin üzerinde yer alan yapıların ortasında özel bir mekân olup Yûnus Peygamber'in burada ibadet ettiğine inanılmakta ve her Cuma gecesi halk burayı ziyaret ederek ibadet etmektedir.<sup>98</sup>

Kaynaklarımızda Yûnus'un, Kudüs ile Halil kenti arasında bulunan Halhul köyünde medfun olduğu kaydedilmektedir.<sup>99</sup> Bu türbeyi defalarca ziyaret ettiğini belirten İbn Fadlallah el-Ömerî, mezarın üzerinde kubbeli bir yapının mevcut olduğunu ve halkın yoğun bir şekilde burayı ziyaret ettiğini anlatmaktadır.<sup>100</sup> Ayrıca onun Kufe taraflarındaki Nuhayle şehrinde medfun olduğu,<sup>101</sup> Filistin'deki Keفر Kenne köyünde de makamının bulunduğu kaydedilmektedir.<sup>102</sup>

Diğer yandan Yûnus'un, Dicle Nehri ve Zap Suyu'nun birleştiği yerde balık tarafından yutulduğu söylenmektedir.<sup>103</sup> Fakat söz konusu yerin aslında el-Bahru'l-Ahdar (Basra Körfezi ile Hint Okyanusunun birleştiği yer) olduğu kaydedilmektedir<sup>104</sup> ki bu durumda onun Diyar-ı Bekir bölgesinin tersi istikamete gittiği sonucu çıkmaktadır. Ayrıca Yûnus'un kavminin tövbe etmesinden dolayı helak edilmediği malumdur. Bununla birlikte Âmid ile Musul'un birbirlerinden uzak olmaması sebebiyle Yûnus Peygamber'in buralara uğramış olma ihtimali uzak değildir.

## 7. Hz. Zülkifl

Diyarbakır'ın Eğil ilçesinde Hz. Zülkifl'e nispet edilen bir mezar, Ergani ilçesinde ise makamının bulunduğu inanılmaktadır. Zülkifl'in makamı Ergani ilçe-

94 Yıldız, M. Cengiz, "Eğil-Ergani Halkının Dilinde Medfun Peygamberler", s. 40.

95 Herevî, *el-İşârât*, s. 60.

96 Herevî, *el-İşârât*, s. 64.

97 Mes'ûdî, *Mürâcî'z-Zehab*, I, 163; Şabuştî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed (388/998), *ed-Deyârât*, thk. Kürkis Avvâd, Dârür-Râid, Beyrut 1986, s. 181; Makdisî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed (390/1000), *Ahsenü't-Tekâsım fi Ma'rifeti'l-Ekâlîm*, Matbaatü Brill, Leiden, 1877, s. 135-136; Yâkût, *Mu'cemü'l-Büldân*, II, 543.

98 İbn Cübeyr, *Rihle*, s. 211-212; Yâkût, *Mu'cemü'l-Büldân*, II, 41.

99 Herevî, *el-İşârât*, s. 34; Yâkût, *Mu'cemü'l-Büldân*, II, 290.

100 İbn Fadlallah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, I, 238.

101 Herevî, *el-İşârât*, s. 70.

102 Herevî, *el-İşârât*, s. 28; Yâkût, *Mu'cemü'l-Büldân*, IV, 470.

103 Herevî, *el-İşârât*, I, 63.

104 Bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, II, 19.

sinin 6 km kuzeyinde yer alan “Zülkifl” veya “Makam” adı verilen dağın tepesindedir. Ulaşımı kışın zor olan bu makam, diğer zamanlarda yöre halkı tarafından yoğun bir şekilde ziyaret edilmektedir.<sup>105</sup>

Zülkifl’in kabri olduğuna inanılan türbe ise Nebi Harun Tepesi’ndedir. Daha önce Eğil ilçesinde Dicle Nehri kenarında Hacıyan mevkiinde bulunan türbe,<sup>106</sup> Dicle Barajı havzasında kaldığı için Elyesa’nın kabriyle birlikte 1995 yılında Kale mahallesindeki Nebi Harun Tepesi’nde yaptırılan türbeye nakledilmiştir.<sup>107</sup>

Kaynaklarımızda Zülkifl’in asıl isminin Bişr b. Eyyûb olduğu, onun aslında peygamber olmadığı halkın gönlünde taht kurmuş abid ve zahid bir kişi olduğu söylenmekle birlikte,<sup>108</sup> onun İsrailoğulları’na gönderilmiş, hakkında fazla bilgi bulunmayan bir peygamber olduğu kaydedilmektedir.<sup>109</sup>

Diyarbakır ve çevresindeki mescit ve kabirler hakkında malumat veren Herevî, Eğil’de Zülkifl Peygamber’e izafe edilen bir kabir bulunduğunu doğrulamakta, fakat onun Irak’taki Şûşe köyünde medfun olduğu yönündeki iddianın daha gerçekçi olduğunu ifade etmektedir.<sup>110</sup> Yâkût ise Şûş’un yanı sıra,<sup>111</sup> Babil’in Bermelahe köyünde birer kabrin olduğunu kaydetmektedir.<sup>112</sup> Ayrıca Dımaşk’ın Kasiyun tepesinde medfun olduğu düşünülen kırk kadar peygamberin arasında Zülkifl’in bulunduğu ve burada ona atfedilen bir kabrin varlığından söz edilmektedir.<sup>113</sup>

İbn Şeddâd, Harran ve çevresindeki peygamber hatıralarına değinmekle birlikte Diyarbakır (آمد) ve ona bağlı şehir ve kalelerden söz ederken Eğil (قلعة أكل), Hani (حاني) ve Ergani’nin (قلعة أرفنين) sağlam birer kale olduklarını ifade etmekte, ancak buralarda herhangi bir peygamberin medfun olduğu veya makamlarının bulunduğuna işaret etmemektedir.<sup>114</sup>

## 8. Hz. Danyal

Zülkifl Peygamber’in oğlu Danyal’in peygamber olduğu ve kabrinin Diyarbakır’ın Eğil ilçesinde olduğuna inanılmaktadır. Söz konusu kabir, Eğil Em-

105 *Diyarbakır Salnameleri*, IV, 208; Melek, “Diyarbakır’da Peygamber Makam ve Kabirleri”, s. 15-16; Yıldız, M. Cengiz, “Eğil-Ergani Halkının Dilinde Medfun Peygamberler”, s. 32-34.

106 Kalafat, Yaşar, “Diyarbakır’da Ulu Kabirler: Diyanet İşleri Arşiv Kayıtlarına Göre”, I. Uluslar arası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu Bildirileri, s. 815

107 Melek, “Diyarbakır’da Peygamber Makam ve Kabirleri”, s. 17.

108 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 516-517.

109 İbn Kuteybe, *el-Meârif*, s. 55. Zülkifl’in kimliği hakkında farklı rivayetler için bk. İbn Asâkir, *Târîhi Medîneti Dımaşk*, XVII, 370-381.

110 Herevî, *el-İşârât*, s. 60, 68.

111 Yâkût, *Mu’cemül-Büldân*, III, 372.

112 Yâkût, *Mu’cemül-Büldân*, I, 403.

113 Yâkût, *Mu’cemül-Büldân*, IV, 295-296; Baytar, Abdürrezzak, *Hilyetül-Beşer fi Târîhi’l-Karnîs-Sâlis* Aşer, Dımaşk 1963, III, 1327.

114 İbn Şeddâd, *el-A’lâku’l-Hatıra*, III/I, 246-247, 253. Yâkût, kendi zamanında Ergani’nin Bizans sınırları dâhilinde olduğunu ifade ediyor. Dolayısıyla İslam tarihinin ilk asırlarında buralardaki peygamber kabirlerinin bilinmemesi normal karşılanabilir. Bk. Yâkût, *Mu’cemül-Büldân*, I, 153.

niyet Binası'nın arka bahçesinde. Kırk yıl önce üzerinde kubbe bulunan ancak günümüzde yıkık olan bu yapının makam olabileceği söylenmektedir. Ayrıca Zülkiflî, Elyesa ve Harun Asefî'nin türbelerine doğru giden yolun sağ tarafındaki bir dağın tepesinde Danya'le izafe edilen bir makamın olduğu anlatılmaktadır. Ancak burası ağaçlık bir mekân olup makam olduğunu gösteren herhangi bir işaret bulunmamaktadır.<sup>115</sup>

Kaynaklarımızda Buhtunasr'ın Filistin'den sürerek Babil'e getirdiği Yahudiler arasında olduğu söylenen Danya'lin bazı mucizeler gösterdiği belirtilmektedir.<sup>116</sup> İbn Abbas'a atfedilen bir rivayete göre Dicle nehri Büyük Danya Peygamber'in duası üzerine yaratılmıştır.<sup>117</sup> Büyük Danya'lin torunlarında olan Küçük Danya'lin kabrinin, Buhtunasr tarafından sürüldüğü Horasan bölgesinin Sus şehrinde olduğu kaydedilmektedir.<sup>118</sup> Hatta İslâm fetihleri sırasında cesedinin açıkta olduğu ve insanların onu vesile kılarak yağmur duasına çıktıkları, durumun Hz. Ömer'e bildirilmesi üzerine defnedilmesini emrettiği söylenmektedir.<sup>119</sup> Musul'da da ona nispet edilen bir kabir mevcuttur.<sup>120</sup>

### 9. Hz. Hallak

Diyarbakır Salnamelerinde "Nebi Hallak" adlı bir peygamberin Eğil ilçesinde olduğu belirtilmektedir.<sup>121</sup> Söz konusu türbe, Eğil ilçesi girişinde yer alan mezarlıkta olup etrafı duvarla çevrilmiş vaziyettedir. Hallak'ın peygamber değil de Hz. Muhammed'in berberliğini yapmış olan bir sahabî olması muhtemeldir. Nitekim onun hakkında söz konusu kaynak dışında herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır.<sup>122</sup>

### 10. Hz. Hârût

Diyarbakır Salnamelerinde peygamber olduğu ve kabrinin Diyarbakır'da bulunduğu belirtilmektedir.<sup>123</sup> Söz konusu kabir, Eğil'e 4 km mesafedeki Hacıyan mahallesinde Zülkiflî Peygamber'in eski kabrinin yanında olup Dicle Barajı'nın yapılmasıyla birlikte su altında kalmıştır.<sup>124</sup>

115 Yıldız, M. Cengiz, "Eğil-Ergani Halkının Dilinde Medfun Peygamberler", s. 36.

116 Taberi, *Târîh*, I, 588-589.

117 Yâkût, *Mu'cemü'l-Büldân*, II, 441.

118 Yâkût, *Mu'cemü'l-Büldân*, III, 280.

119 Makdisî, *el-Bed' ve'l-Târîh*, III, 115; Yâkût, *Mu'cemü'l-Büldân*, III, 281.

120 Herevî, *el-İşârât*, s. 63.

121 *Diyarbakır Salnameleri*, IV, 208; V, 310, 418.

122 Melek, "Diyarbakır'da Peygamber Makam ve Kabirleri", 20; Yıldız, M. Cengiz, "Eğil-Ergani Halkının Dilinde Medfun Peygamberler", s. 42.

123 *Diyarbakır Salnameleri*, IV, 208; V, 310, 418.

124 Melek, "Diyarbakır'da Peygamber Makam ve Kabirleri", s. 20. Peygamber olduğu söylenen Hürmüz, Rüveym ve Ömer İbni Pir-i Can'ın (Birican) kabirleri de Eğil'de bulunmaktadır. Bu üç kişinin peygamber olduğuna ilişkin inancın insanlar arasında yaygın olduğu belirtilmektedir. Hz. Harun'un yanında oğlu Rüveym'in, Elyesa'nın yanında da yeğeni Hürmüz'ün yattığı ifade edilmektedir. Bu kabirler, baraj gölü altında kalmış ve yerleri tahminen bilinmektedir. Bk. Yıldız, M. Cengiz, "Eğil-Ergani Halkının Dilinde Medfun Peygamberler", s. 42.



Kaynaklarımızda Hârût adında bir peygamber ismine rastlanmamakla birlikte Kur'ân-ı Kerim'de de adları geçen (Bakara: 102) Hârût ve Marut'un Babil şehrinde insanlara sihir yapmayı öğreten iki melek olduğu kaydedilmektedir.<sup>125</sup>

### III. Adıyaman ve Çevresi

#### 1. Hz. Üzeyir

Adıyaman'ın Gerger ilçesinde Hz. Üzeyir'e nispet edilen bir türbe bulunmaktadır. Nemrut Dağı eteklerinde Çamboğazı mevkiinde yer alan türbe Üzeyir A.S. Camii dâhilinde olup halkın büyük ilgisine mazhar olmaktadır. Söylenceye göre Üzeyir Peygamber, yolculuk yaptığı sırada o civardan geçerken dinlenmeye karar verir. Eşeğinin otunu ve suyunu temin ettikten sonra uykuya dalar. Bu uyku o kadar uzun sürer ki kalktığına eşeğinin sadece iskeletinin kaldığını görür. Allah tarafından yüz sene uyutulduğunu anlar. Bunun üzerine dua eder. Eşeği tekrar ete kemiğe bürünür ve yolculuklarına devam ederler. İşte Üzeyir (a.s.)'in uyuduğu yere bugünkü makam yapılmıştır.

Ancak kaynaklarımızdaki anlatıma göre Hz. Üzeyir, Buhtunasr'ın Kudüs'ten sürgün ettiği Yahudilerle birlikte belli bir süre Babil'de yaşamış ve tekrar doğduğu topraklara dönmüş ve oralarda vefat etmiştir. Yine ihtilafı bir konu olmakla birlikte Bakara Suresi'nin 259. ayetinde yüz yıl ölü halde bırakılıp diriltildiği açıklanan zatın o olduğu söylenmektedir. Diğer yandan Adıyaman'da mevcut olan makama herhangi bir işarette bulunulmamıştır. Oysa başka yerlerde Üzeyir Peygambere nispet edilen makamların varlığından bahsedilmektedir. Örneğin Akkada; Nablus taraflarındaki Avertâ mevkiinde bir mağarada; Basra ve Vasıt arasındaki Meysan civarında bir köyde ona atfedilen mezarların varlığından söz edilmektedir. Ayrıca onun Babil topraklarında öldüğü söylenmektedir.

### IV. Şırnak ve Çevresi

#### 1. Hz. Nûh

Tûfandan sonra Hz. Nûh'un gemisinin Cudi Dağı'na indiği ve gemidekilerin dağın aşağısında Semanin adı verilen bir köy kurduğuna inanılmakta; aynı şekilde Cudi Dağı'nın zirvesinde Nûh tarafından yaptırıldığına inanılan bir mabedin yanı sıra Cudi Dağı dolaylarında Nûh'un medfun olduğu söylenen mekânların varlığından söz edilmektedir. Adı geçen bu yerlerin günümüzdeki durumu şu şekildedir:

#### a. Cudi Dağı

Nûh'un gemisinin üzerine konduğuna inanılan Cudi dağı, Güneydoğu Anadolu bölgesinde Türkiye-İrak sınırına 15 km uzaklıkta, Cizre'nin 32 km kuzeydoğusunda ve Şırnak il merkezine 17 km mesafededir. Elips biçiminde olan dağın

<sup>125</sup> Mes'ûdi, *Mürücü'z-Zeheb*, I, 171.

üzerinde 2000 metreyi aşan dört doruk vardır. Bunların en yükseği 2114 metredir. Bu tepelerden 2017 metre yüksekliğinde olanı “Nûh peygamber ziyareti tepesi” adını taşır. Bazı yerleri sarp ve engebeli olmakla beraber çıkılması ve inilmesi çok kolay bir dağdır. Yüksekliği fazla olmamakla beraber güney ve batı yönünden oldukça görkemli bir görünüşe sahiptir. Dağın 1500-2000 metreler arasında çam ve meşe ormanları mevcuttur. Ağaçlar epeyce tahrip edilmiş olmasına rağmen halen dağın kuzey yamacında ormanlık yerler vardır. Güney yamacının üzerinde ise seyrek de olsa meşe bulunmaktadır.<sup>126</sup>

### b. Semanın ve Cumai Köyleri

Resmi adı “Yoğurtçular” olan Semanın köyü, günümüzde yerel halk tarafından, tufandan sonra buraya yerleşenlerin sayısına işaret eden sekizler veya seksenler anlamında “Heştan” ismiyle anılmaktadır. Şırnak il merkezi ile Cudi Dağı arasında yer alan köy, şehir merkezine yaklaşık 5 km mesafededir.<sup>127</sup>

Söylentilere göre Nûh’un üç oğlu çevre hakkında bilgi toplamak için Semanın’dan ayrılmış ve Cudi Dağı’nın etrafını dolaştıktan sonra dağın güney yamacında buluşmuşlardır. Bilahare burada bir köy inşa edilmiş ve köye Cumai (Cem’a) adı verilmiştir. Resmi adı “Birlik” olan köy, Silopi ilçe sınırları içinde bulunmaktadır. Köyde günümüzde harabe vaziyette olan “Nûh Nebi Camii” adında bir yapı mevcuttur.<sup>128</sup>

### c. Nûh’un Mabedi

Cenabı Allah’ın, Kur’ân-ı Kerim’de üzerine yemin ettiği “tîn”<sup>129</sup> bazı rivayetlere göre Cudi Dağı üzerinde bulunan Nûh (a.s.)’un mabedidir.<sup>130</sup> Cudi Dağı’nda, geminin indiği yer olduğuna inanılan 500 metrelik bir alan bulunmaktadır. Burada etrafı duvarlarla çevrilmiş alana “sefine” denilmekte; sefinenin batısında ise Nûh’un mabedi olduğu düşünülen bir yapı mevcuttur. Her sene Temmuz ayının birinci, ikinci ve üçüncü haftasında Cuma günleri Cizre, Şırnak, İdil, Silopi, Uludere, Beytüşşebap ve çevre köylerinden gelen Müslüman ve Hıristiyan halk, din adamları eşliğinde Cudi Dağı’na çıkarak hep birlikte bayram yaparlar. “Zeva Cudi” adıyla anılan bu etkinlikte geceleri ateşler yakılır, defler çalınır, zikir halkaları kurulur, mağfiret ve bereket duaları edilir, hastalara şifa dilenir ve kurban kesilir.<sup>131</sup>

126 Tanyu, Hikmet, “Cudi Dağı”, *DİA*, İstanbul 1993, VIII, 79.

127 Krş. Yaşın, Abdullah, “Cûdi Dağı ve Nûh Tufanı”, *Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri*, edit. M. Nesim Doru, Ankara 2010, s. 52.

128 Bilge, Mahmut, *Nûh (a.s.) ve Tufan*, Ankara 1965, s. 21; *Şırnak Kültür Envanteri*, edit. Mehmet Top, Anıt Matbaa, Anka 2010, s. 40. Mahmut Bilge, cami mihrabının en alt taşında hicri 550 tarihinin yazılı olduğunu kaydetmektedir. Bk. Bilge, *Nûh (a.s.) ve Tufan*, s. 21-22.

129 Tîn, 95/1.

130 Maverdi, Ebû’l-Hasen Ali b. Muhammed (450/1058), *en-Nüket ve’l-Uyân*, I-VI, thk. Seyyid b. Abdülmaksud, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye ve Müessesetü’l-Kütübî’s-Sekâfiyye, Beyrut ty, VI, 301.

131 Yaşın, Abdullah, “Nûh’un Gemisi, Cûdi ve Cizre”, *Hız. Nûh’tan Günümüze Cizre Sempozyumu*, edit. M. Sait Özervarlı, İstanbul 1999, s. 41-42; Kılıç, Emel, “Kültür Tarihimiz Açısından Ortaçağ’da Cizre”, *Uluslararası*

#### d. Nûh'un Türbesi

Cudi Dağı çevresinde Nûh Peygamber'in medfun olduğu düşünülen muhtelif türbelere rastlanmaktadır. Bunlardan birisi de Deyr Ebbûn manastırında olduğu söylenen mezardır.<sup>132</sup> Deyr Ebbûn (Dayrabun), aynı zamanda manastırın bulunduğu köyün adı olup günümüzde Irak'ın Zaho kenti sınırları içinde yer almaktadır. Bu köy, Cudi Dağı bitişiğindeki dağın güney ucunda bulunmaktadır. Söz konusu dağ, hayırsız anlamında Çiyaye Ber (Bihayr/Bekher) adıyla bilinmektedir. Bölgedeki yaygın inanca göre Nûh'un gemisi, evvela bu dağın üstünde duracak iken bir dalganın etkisiyle veya bizzat dağın eğilmesiyle onu geçip Cudi Dağı'na oturmuştur.<sup>133</sup>

“*Deyr Ebbûn köyünde bir kilise ve bir cami vardır. Caminin yanında akar bir su vardır. Caminin bir hüccresinde bir mezar da bulunur ki, Nûh'a ait olduğu söylenmektedir.*”<sup>134</sup> Yaklaşık elli sene önce kaydedilen bu ifadelerde sözü edilen kilise, cami ve türbeden günümüzde geriye bir iz kalmamıştır. Irak'ın devrik lideri Saddam Hüseyin döneminde bu köyün buldozerlerle yerle bir edildiği anlatılmaktadır.

Deyr Ebbûn köyünün yakın çevresinde bulunan Mergasor ve Şinava denilen yerlerdeki mezarlıklarda da günümüzde Hz. Nûh'a nispet edilen mezarlar mevcuttur. Yerle müsavi olan bu mezarların çevreleri kaba taş yığınları ile çevrilmiş, mezar taşları ve etraflarındaki dikili ağaç dallarına çaputlar bağlanmış olup düzensiz ve bakımsız durumdadırlar. Şinava'da Nûh'a nispet edilen mezarın bitişiğinde yer alan mezarda ise Nûh'un kızının medfun olduğu söylenmektedir.<sup>135</sup>

Bu mezarların dışında Cudi Dağı çevresinde Hz. Nûh'a nispet edilen iki mezar daha mevcuttur. Bunlardan birisi, Cizre'nin Dağkapı mahallesinde bulunmaktadır. Cizre'nin eski müftülerinden merhum Mahmut Bilge'nin, altmışlı yıllarda kaleme aldığı risalesinde, “*Derin bir mescidin derin bir hüccresinde tahminen üç metre uzunluğunda bir mezar vardır ki bu mezarın Nûh'a ait olduğu söylenmektedir.*”<sup>136</sup> şeklinde tarif ettiği türbeden günümüzde eskiye dair bir iz kalmamıştır. “Nûh Peygamber Türbesi” adıyla bilinen mekân, yeni yapılmış caminin avlusunda, üzeri kubbe ile örtülü kare şeklinde modern bir türbedir. İçi ve dışı çinilerle kaplıdır.<sup>137</sup> Türbedeki yapı değişikliği 1996 yılında gerçekleşmiştir. Mezar, daha önceleri mescidin altındaki bir odadaydı. Odaya dar ve uzun bir merdivenle iniliyordu.<sup>138</sup>

Cudi Dağı'nın güneybatısında bulunan diğer türbe ise İdil ilçe sınırları içinde

Şırnak ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri, edit. M. Nesim Doru, Ankara 2010, s. 407.

132 Bk. Yâkût, *Mu'cemül-Büldân*, II, 496; İbn Fadlallah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, I, 300.

133 Krş. Bilge, *Nûh (a.s.) ve Tufan*, s. 22.

134 Bilge, *Nûh (a.s.) ve Tufan*, s. 23.

135 Güneş, *Nûh Tufanı ve Cudi Dağı*, s. 146-147.

136 Bilge, *Nûh (a.s.) ve Tufan*, s. 22.

137 Şırnak Kültür Envanteri, s. 150.

138 Yaşın, Abdullah, *Tarih, Kültür ve Cizre*, Kent Işıkları, 2. bs., İstanbul 2011, s. 172.

yer alan Ocaklı köyündedir. Cizre'den Nusaybine giden yolun 44. kilometresinde bulunan köy, Banıh (Bannuh, Babanuh) adıyla bilinmektedir. Köyün mezarlığında etrafı 1.5 metre yükseklikte kare şeklinde bir duvarla çevrilmiş, yaklaşık 3 metre uzunlukta üstü açık bir mezar bulunmaktadır. Öteden beri buranın, Nüh Peygamber'in kabri olduğu söylenmektedir. Hatta çevre köylerden ölen kişiler, ona komşu olsunlar diye bu mezarlığa defnedilmektedir. Türbenin yanında "Kaniya Nüh" denilen bir çeşme bulunmakta ve suyunun şifalı olduğuna inanılmaktadır.<sup>139</sup>

İslam tarihi kaynaklarında "Cudi" adını taşıyan çok sayıda dağ zikredilmekle birlikte bunların içinde üzerine Nüh'un gemisinin indiğine inanılan ve tûfanla ilişkisi kurulan tek dağ, günümüz Şırnak şehir merkezi karşısında bütün ihtişamıyla duran Cudi Dağı'dır. Başka bir ifadeyle ilk dönem İslâm tarihçileri, tûfandan sonra Nüh'un gemisinin Cudi Dağı'na indiği konusunda görüş birliği içindedirler. Yine tûfandan sonra ilk kurulan yerleşim birimi olduğuna inanılan yer, Cudi Dağı kenarında bulunan Semanın köyüdür.<sup>140</sup>

Hız. Nüh'un medfun olduğu yer konusunda kaynaklarımızda çok sayıda yer zikredilmiştir.<sup>141</sup> Bu yerlerden birisi, Cudi Dağı'nın güney tarafında yer alan Deyr Ebbûn köyüdür. Ancak burası, diğer yerlere nazaran revaç bulmamış; Nüh (a.s.)'un burada medfun olabileceğine pek ihtimal verilmemiştir.<sup>142</sup> Günümüzde Cizre ilçe merkezi ve Ocaklı köyünde (Banıh) Nüh'un medfun olduğuna inanılan mekânlar ise tespitlerimize göre klasik kaynaklarda söz konusu edilmemiştir.

## Sonuç

Tespitlerimize göre Şanlıurfa'da on üç, Diyarbakır'da on, Adıyaman ve Şırnak'ta ise birer peygamberin yaşadığına, makam veya kabrinin bulunduğu inanılmaktadır. Bu şehirlerle bağlantısı kurulan müşterek peygamberler hesaba katıldığında Cezire bölgesinde yirmi iki peygamberin varlık gösterdiği anlaşılmaktadır. Ancak söz konusu peygamberlerin bölgeyle ilgilerini klasik İslam tarihi kaynakları çerçevesinde incelediğimizde onlara atfedilen mekân ve hikâyelerin çoğunlukla teyid edilemediğini görüyoruz.

Bu çerçevede Urfa'nın Hız. Âdem'le doğrudan bir ilişkisi kurulmazken, Hız.

139 Krş. Bilge, *Nüh (a.s.) ve Tufan*, s. 22; Kartal, İdris, "Nüh'un Türbesi İdil'de (mi?)", *İdil Kültür, Sanat ve Edebiyat Dergisi*, Mayıs 2007, s. 16-17.

140 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 25; İbn Kuteybe, *el-Meârif*, s. 23-24; Ya'kûbî, *Târih*, I, 39; Taberî, *Târih*, I, 185-186, 189; İstahrî, *Mesâlikü'l-Memâlik*, s. 78; İbn Havkal, *Sûratü'l-Arz*, s. 206; Makdisî, *Ahsenü't-Tekâsim*, s. 136; İbn Asâkir, *Târihu Medineti Dimeşk*, LXII, 246; Herevî, *el-İşârât*, s. 62-63; İbn Cübeyr, *Rihle*, s. 213; Yâkût, *Mu'cemü'l-Büldân*, II, 504; Şeyhu'r-Rabve, *Nuhbetü'd-Dehr*, s. 247; İbn Kesir, *el-Bidâye*, I, 44. Ayrıca bk. Bk. Güneş, *Nüh Tufanı ve Cudi Dağı*, s. 112-134.

141 Nüh'un kabri hakkında bilgi veren İbn Kesir, kendi zamanında "Kerek-i Nüh" diye bilinen Buca'da Nüh (a.s.)'a nispet edilen bir kabrin bulunduğunu ifade etmekte ve söz konusu kabrin üzerinde bir caminin inşa edildiğini, ona hasredilmiş vakıfların olduğunu anlatmaktadır. Bununla birlikte Nüh (a.s.)'un, Mescid-i Haram'da medfun olduğuna dair mürsel bir rivayetin bulunduğunu ve orada belirtilen görüşün gerçeğe daha yakın olduğunu ifade etmektedir. Bk. İbn Kesir, *el-Bidâye*, I, 281. Ayrıca bk. Herevî, *el-İşârât*, s. 19, 24, 35.

142 Yâkût, *Mu'cemü'l-Büldân*, II, 496; İbn Fadlallah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, I, 300.

İbrâhim'in sadece Harran'la irtibatı sağlanmakta ve onun burada ateşe atıldığı inancı paylaşılmamaktadır. Aynı şekilde Hz. Eyyûb, Hz. Elyesa, Hz. Şuayb ve Hz. Musa'nın Urfa ve çevresiyle ilişkilerinin olmadığı sonucu çıkmaktadır. Bununla birlikte Hz. Lût, Hz. İshak, Hz. Ya'kûb, Hz. Yûsuf ve Hz. Circis'in bölgeyle alakaları kısmen doğrulanmaktadır.

Diyarbakır ve çevresiyle ilişkilendirilen peygamberlerden sadece Elyesa ve Zülkifl'e atfedilen makam veya kabirlerin kaynaklarımızda kayda geçtiği, ancak başka yerlerde de söz konusu peygamberlere atfedilen türbelerin mevcut olduğunun belirtildiği görülmektedir. Diyarbakır'ın diğer peygamberlerle ilişkisinin klasik kaynaklarda yer bulmaması, ilk asırlarda bölgenin kuzey tarafının Bizans sınırları içinde kalması ve halkın çoğunluk itibariyle Müslüman olmamasından kaynaklanmış olmalıdır. Aynı durum, Adıyaman'da makamı bulunan Hz. Üzeyir için de geçerlidir.

Şırnak'la ilişkilendirilen Hz. Nûh ile ilgili mekân ve hikâyeler ise çoğunluk itibariyle teyid edilmektedir. Nûh'un gemisinin oradaki Cudi Dağı'na indiği ve Semanin köyünün Nûh (a.s.) tarafından kurulduğu inancı konuyu işleyen bütün klasik kaynaklarımızca paylaşılmaktadır. Cudi Dağı çevresinde Hz. Nûh'a atfedilen türbelerden sadece Deyr Ebbundaki kabir kaynaklarda söz konusu edilmekte, ancak başka yerlerde de ona atfedilen kabirlerin mevcut olduğu belirtilmektedir.

### Kaynakça

- Baytar, Abdürrezzak, *Hilyetü'l-Beşer fî Târîhi'l-Karnîs-Sâlis Aşer*, Dımaşk 1963.
- Bekrî, Abdullah b. Abdülaziz el-Endelüsî, *Mu'cemü Mestâcem min Esmâil Bilâd ve'l-Mevâzi'*, I-IV, thk. Mustafa es-Sekkâ, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut ty.
- Bilge, Mahmut, *Nûh (a.s.) ve Tufan*, Ankara 1965.
- Demircan, Adnan, "Peygamberler Şehri Urfa", *Geçmişten Günümüze Şanlıurfa'da Dinî Hayat*, Ankara 2011, s. 61-75.
- Diyarbakır Salnameleri*, I-V, edit. A. Zeki İzgören, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yay., İstanbul 1999.
- Ekinci, Abdullah, "Türbeler ve Ziyaretgâhlar", *Geçmişten Günümüze Şanlıurfa'da Dinî Hayat*, Ankara 2011, s. 167-173.
- \_\_\_\_\_, *Ortaçağ'da Urfa*, Gazi Kitapevi, Ankara 2006.
- Evliya Çelebi (1682), *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, I-X, nşr. Ahmet Cevdet, İstanbul 1314.
- Gündüz, Şinasi, *Anadolu'da Paganizm*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2012.
- Güneş, Hüseyin, *İslam Tarihi Kaynaklarına Göre Nûh Tufanı ve Cudi Dağı*, İlahiyat yay., Ankara 2013.
- Harman, Ö. Faruk, "Ya'kûb", *DİA*, İstanbul 2013, XLIII, 274-276.
- Herevî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ebi Bekr es-Sâih (611/1215), *el-İşârat ıla Ma'rifeti'z-Ziyârât*, thk. Ali Ömer, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kahire 2002.
- İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Ali b. Hasan (571/1175), *Târîhu Medîneti Dımaşk*, I-LXXXV, thk. Ömer el-Amrâvî, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1997.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali (597/1200), *Fadâilü'l-Kuds*, thk. Cebrail Süleyman, Dâru'l-Âfâk, Beyrut 1980.

- İbn Cübeyr, Muhammed b. Ahmed el-Endelüsî (614/1217), *Rihletü İbn Cübeyr*, Dâru Sâdır, Beyrut ty.
- İbn Fadlallah el-Ömerî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Yahya (749/1349), *Mesâlikü'l-Ebsâr fî Memâlikü'l-Emsâr*, I-XXVII, thk. Kamil Selman el-Cübürî ve Mehdi en-Necm, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2010,
- İbn Havkal, Ebü'l-Kâsım en-Nasibî (367/977), *Kitâbü Sûrati'l-Arz*, Dâru Mektebeti'l-Hayat, Beyrut 1992.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Ömer (774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XXI, thk. Abdullah b. Abdülhamid et-Türkî, İmbabe 1997.
- İbn Kuteybe, Ebü Muhammed Abdullah b. Müslim (276/889), *el-Meârif*, thk. Servet Ukkâşe, 4. bs., Kahire, 1981.
- İbn Sâd, Muhammed (230/845), *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer, I-XI, Kahire 2001.
- İbn Şeddâd, İzzüddin Muhammed b. Ali (684/1285), *el-A'lâku'l-Hatîra fî Zikri Ümerâi's-Şâm ve'l-Cezîra*, thk. Yahya Abbâre, Dımaşk 1978.
- İbnü'l-Fakîh, Ebü Bekir Ahmed b. Muhammed el-Hemedanî (289/902), *Kitâbü'l-Büldân*, thk. Yusuf Hâdî, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1996.
- İstahrî, Ebü İshâk İbrahim b. Muhammed (340/952), *Mesâlikü'l-Memâlik*, edit. M. J. De Goeje, Matbaatü Brill, Leiden 1927.
- Kartal, İdris, "Nûh'un Türbesi İdil'de (mi?)", *İdil Kültür, Sanat ve Edebiyat Dergisi*, Mayıs 2007, s. 15-17.
- Kılıç, Emel, "Kültür Tarihimiz Açısından Ortaçağ'da Cizre", *Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri*, edit. M. Nesim Doru, Ankara 2010, s. 395-410.
- Köksal, M. Asım, *Peygamberler Tarihi*, TDV Yay, Ankara 2012, II, ss. 279-281.
- Makdisî, Ebü Abdullah Muhammed b. Ahmed (390/1000), *Ahsenü't-Tekâsım fî Ma'rifeti'l-Ekâlim*, Matbaatü Brill, Leiden, 1877.
- Makdisî, Mutahhar b. Tahir (355/966), *Kitâbü'l-Bed' ve't-Târih*, I-VI, thk. M.CL. Huart, Paris 1899.
- Maverdî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed (450/1058), *en-Nüket ve'l-Uyûn*, I-VI, thk. Seyyid b. Abdülmaksud, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye ve Müessesetü'l-Kütübîs-Sekâfiyye, Beyrut ty.
- Melek, Ali ve Abdullah Demir, *Dini Değerleri İle Diyarbakır*, Diyarbakır İl Müftülüğü yay., Ankara 2009.
- Melek, Ali, "Diyarbakır'da Peygamber Makam ve Kabirleri", *Nebiler Sahabiler Azizler ve Krallar Kenti Diyarbakır 1*, Diyarbakır 2010, s. .
- Mes'ûdî, Ali b. Hüseyin (346/957), *Ahbâru'z-Zamân*, nşr. Abdullah es-Sâvî, Matbaatü A. A. Hanefî, Kahire 1938.
- \_\_\_\_\_, (346/957), *Mürücu'z-Zeheb ve Meâdinü'l-Cevher*, I-IV, thk. Kemal Hasan Mer'î, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 2005.
- Nâsır-ı Hüsrev (481/1088), *Sefernâme*, çev. Yahya el-Haşşâb, Dâru'l-Kütübü'l-Cedid, Beyrut 1983.
- Özkaya, Vecihi, Aytaç Coşkun ve Nevin Soyukaya, *Körtik Tepe Uygarlığın Diyarbakır'daki İlk Adımları*, İstanbul 2013.
- Şeyhu'r-Rabve, Şemsüddin Ebü Abdullah Muhammed b. Ebî Tâlib ed-Dımeşkî (727/1327), *Nuhbetü'd-Dehr fî Acâibi'l-Berr ve'l-Bahr*, nşr. A. F. Mehren, Academie Imperiale des Science, Petersburg 1865.
- Şırnak Kültür Envanteri*, edit. Mehmet Top, Anıt Matbaa, Ankra 2010.
- Taberî, Ebü Cafer Muhammed b. Cerîr (310/922), *Câmiu'l-Beyân fî Te'vili'l-Kur'ân*, I-XXIV,

- thk. Ahmed M. Şakir, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2000.
- Tanyu, Hikmet, "Cûdî Dağı", *DİA*, İstanbul 1993, VIII, 79-80.
- Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Ca'fer (284/897), *Târihu'l-Ya'kûbî*, I-II, thk. Abdülemir Mehnâ, Müessesetü'l-A'lemî, Beyrut 1993.
- Yâkût, Ebû Abdullah Yâkût b. Abdullah el-Hamevî (626/1228), *Mu'cemü'l-Büldân*, I-V, Dâru Sâdır, Beyrut 1977.
- Yaşar, İ. Celalettin, Adıyaman İl ve İlçelerindeki Evliya Anlatıları, Gaziantep Üniversitesi SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2010.
- Yaşın, Abdullah, "Cudi Dağı ve Nûh Tufanı", *Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri*, edit. M. Nesim Doru, Ankara 2010, s. 47-52.
- \_\_\_\_\_, "Nûh'un Gemisi, Cudi ve Cizre", *Hz. Nûh'tan Günümüze Cizre Sempozyumu*, edit. M. Sait Özervarlı, İstanbul 1999, s. 37-43.
- \_\_\_\_\_, *Tarih, Kültür ve Cizre*, Kent Işıkları, 2. bs., İstanbul 2011.
- Yıldız, M. Cengiz, "Eğil-Ergani Halkının Dilinde Medfun Peygamberler", *Nebiler Sahabiler Azizler ve Krallar Kenti Diyarbakır 1*, Diyarbakır 2010.
- Yıldız, Selami, *Peygamberler Diyarı Urfa*, Şanlıurfa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü yay., Ankara 2006.
- <http://www.bilinmeyendiyarbakir.com>

